

РУБАН Ася

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

<https://orcid.org/0000-0003-0427-3551>[e-mail: ruban_ak@ukr.net](mailto:ruban_ak@ukr.net)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ООП

Питання ефективного використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) є одним із ключових напрямів сучасної педагогіки, що поєднує гуманістичні цінності та практичні завдання інклюзивної освіти. Україна, інтегруючись у європейський освітній простір, дедалі більше усвідомлює необхідність створення педагогічних умов, які забезпечують повноцінний розвиток, соціалізацію та інтеграцію кожної дитини незалежно від її індивідуальних особливостей. На етапі початкової та базової загальної середньої освіти фізична культура виступає не лише засобом фізичного розвитку, а й потужним інструментом формування соціальних компетентностей, емоційної стійкості та комунікативних навичок. Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та практичне доведення ефективності педагогічних умов використання фізичної культури у роботі з дітьми з ООП. Методи – аналіз наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за навчальною діяльністю учнів, порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи. Встановлено, що дотримання визначених педагогічних умов (формування інклюзивної мотивації, опанування теоретико-методичних засад, адаптація програм і завдань, створення позитивного емоційного середовища, підготовка кадрів та використання матеріально-технічної бази) сприяє підвищенню рівня рухової активності дітей з ООП, розвитку їхніх комунікативних навичок, формуванню впевненості у власних силах та зниженню рівня тривожності. Командні ігри та адаптовані вправи створюють умови для співпраці, взаємопідтримки та відповідальності, що забезпечує позитивну соціалізацію учнів. Важливим чинником є професійна готовність учителів фізичної культури до індивідуалізації та диференціації навчального процесу, що потребує глибоких знань у галузі спеціальної педагогіки та психології. Ефективне використання фізичної культури у роботі з дітьми з ООП потребує комплексного та міждисциплінарного підходу, який передбачає співпрацю педагогів із психологами, дефектологами, логопедами, лікарями та батьками. Така взаємодія забезпечує синергетичний ефект, сприяє формуванню соціальних і поведінкових компетентностей та створює умови для гармонійного розвитку й інтеграції дітей у освітнє середовище.

Ключові слова: організаційно-методичні засади, фізична культура, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, позитивна соціалізація, адаптивна фізична культура, готовність, підготовка майбутніх учителів фізичної культури, професійна компетентність учителя.

<http://doi.org/10.31891/pcs.2024.4.33>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасна система освіти України перебуває у процесі активного впровадження інклюзивних підходів, що передбачають створення рівних умов для навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі – діти з ООП). У цьому контексті фізична культура виступає не лише як складова освітнього процесу, але й як важливий чинник психофізичного розвитку, соціалізації та формування здорового способу життя.

Фізична активність має багатовимірний вплив на розвиток дитини: вона сприяє удосконаленню рухових навичок, розвитку координації, витривалості та сили, а також позитивно позначається на когнітивних процесах і емоційному стані. Для дітей з ООП

заняття фізичною культурою набувають особливого значення, оскільки виконують не лише освітню, але й корекційно-реабілітаційну функцію, допомагаючи зменшити ризики вторинних порушень та підвищити адаптаційні можливості.

Актуальність проблеми зумовлена також необхідністю наукового обґрунтування та методичного забезпечення інклюзивних практик у сфері фізичного виховання. Попри наявність нормативно-правової бази та загальних освітніх стандартів, існує дефіцит апробованих методик, які враховують специфіку різних категорій дітей з ООП. Це потребує розробки педагогічних умов, що забезпечують ефективність використання фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі.

Відтак, фізична культура в інклюзивній освіті є не лише засобом формування рухової

активності, але й важливим інструментом інтеграції дітей з ООП у соціум, розвитку їхньої особистості та забезпечення освітньої рівності.

Інклюзивна освіта в Україні та світі спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб. У цьому контексті фізична культура постає як один із ключових чинників, що забезпечує не лише фізичний розвиток, але й соціальну інтеграцію, формування життєво необхідних компетентностей та підтримку психоемоційного стану дітей з особливими освітніми потребами.

Проблема полягає у недостатньому науково-методичному обґрунтуванні педагогічних умов ефективного використання фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі. Попри наявність нормативно-правових документів та загальних освітніх стандартів, практична реалізація інклюзивних підходів у сфері фізичного виховання часто стикається з труднощами: браком адаптованих програм, обмеженими матеріально-технічними ресурсами, недостатньою підготовкою педагогів та відсутністю системних досліджень щодо ефективності застосовуваних методик.

Зв'язок проблеми з важливими науковими завданнями полягає у необхідності розробки та апробації педагогічних умов, що враховують індивідуальні можливості дітей з ООП; визначення оптимальних методик і технологій фізичного виховання в інклюзивному середовищі; формування науково обґрунтованих рекомендацій для педагогів, спрямованих на підвищення ефективності фізичної культури як засобу розвитку та соціалізації дітей.

Практичні завдання, пов'язані з цією проблемою, на наше переконання, включають створення адаптованих програм фізичного виховання для різних категорій дітей з ООП; забезпечення педагогів методичними матеріалами та інструментами для роботи в інклюзивних класах; формування позитивної мотивації та залучення дітей до регулярних занять фізичною культурою; інтеграцію фізичної культури у систему комплексної підтримки та реабілітації дітей з ООП.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковому дискурсі останніх років простежується зростаючий інтерес до проблеми фізичної культури в інклюзивній освіті, що зумовлено необхідністю пошуку ефективних педагогічних умов для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження українських та зарубіжних учених акцентують увагу на багатофункціональній ролі фізичної культури, яка поєднує освітні, корекційні, реабілітаційні та соціалізуючі аспекти.

Серед сучасних українських дослідників варто відзначити Л. Л. Борисенко, яка розглядає фізичну культуру як інклюзивне середовище для розвитку дітей з ООП; С. С. Рашидову, що досліджує формування інклюзивної культури майбутніх педагогів; а також науковців – В. В. Теліуса, В. П. Семененка, Є. І. Мосьпана, О. М. Применка, які аналізують особливості інклюзивної освіти у фізичній культурі в умовах Нової української школи. Їхні роботи підкреслюють важливість адаптації програм фізичного виховання та створення педагогічних умов, що враховують індивідуальні можливості дітей.

Крім того, у працях О. В. Тараненко, Н. М. Яковенко, І. В. Ковальчук розглядаються питання корекційно-реабілітаційного потенціалу фізичної культури, її вплив на психофізичний розвиток та формування мотивації до занять. Ці дослідження підтверджують, що фізична культура може виступати не лише освітнім, але й терапевтичним інструментом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

До того ж проблема педагогічних умов використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами займає важливе місце у наукових пошуках вітчизняних учених, які підтверджують, що фізична культура є не лише засобом розвитку рухових навичок, але й чинником соціалізації, психофізичної підтримки та інтеграції дітей у освітнє середовище.

Окремої уваги заслуговують роботи Т. В. Круцевич, яка досліджує педагогічні умови формування рухової активності та здорового способу життя; О. В. Андрєєвої, що аналізує соціально-педагогічні аспекти організації фізичного виховання в інклюзивному середовищі; М. В. Носка, який

акцентує на педагогічних умовах розвитку рухової активності та соціальної інтеграції дітей з ООП; Л. І. Лубишевої, що розглядає концептуальні засади фізичного виховання та його роль у формуванні інклюзивної культури.

Зарубіжні дослідження також демонструють значний поступ у цьому напрямі. Зокрема, іспанські науковці П. Гонсалес, С. де ла Фуенте Гонсалес, Я. Сієра-Діаз, П. Уріа-Валле аналізують перспективи інклюзивної фізичної культури у школах Іспанії. Британські дослідники М. Карамані, К. Макополоу, Ш. Менсфілд, Ф. Гарольд розглядають складний процес упровадження інклюзії у фізичному вихованні та проблеми педагогічної практики.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що, попри значний поступ у дослідженні проблеми фізичної культури в інклюзивній освіті, низка аспектів залишається недостатньо опрацьованою. Зокрема, потребує подальшого розвитку питання систематизації педагогічних умов, які забезпечують ефективність занять фізичною культурою для дітей з особливими освітніми потребами. Недостатньо дослідженими залишаються механізми адаптації програм фізичного виховання до індивідуальних можливостей дітей, методичні інструменти диференціації та індивідуалізації навчальних завдань, психолого-педагогічні умови формування мотивації до занять фізичною культурою, а також кадрове забезпечення інклюзивного освітнього середовища, зокрема підготовка педагогів до роботи з дітьми різних категорій. Особливої уваги потребує експериментальна перевірка ефективності запропонованих методик та технологій, що дозволить сформувати цілісну систему педагогічних умов, спрямованих на розвиток рухової активності, соціалізацію та психофізичну підтримку дітей з ООП.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Попри значний поступ у дослідженні проблеми фізичної культури в інклюзивній освіті, низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою та потребує

подальшого наукового осмислення. Зокрема, невіршеними залишаються питання систематизації педагогічних умов, які забезпечують ефективність занять фізичною культурою для дітей з особливими освітніми потребами. Недостатньо розробленими є механізми адаптації програм фізичного виховання до індивідуальних можливостей дітей, що ускладнює практичну реалізацію інклюзивних підходів у закладах освіти.

Важливим і водночас проблемним напрямом є створення методичних інструментів диференціації та індивідуалізації навчальних завдань, які б враховували різноманітність психофізичних особливостей дітей з ООП. Недостатньо дослідженими залишаються психолого-педагогічні умови формування мотивації до занять фізичною культурою, що має ключове значення для залучення дітей до активної участі у навчальному процесі та розвитку їхньої соціальної компетентності.

Відтак, межах даної роботи увага приділяється саме тим невіршеним частинам загальної проблеми, які стосуються систематизації педагогічних умов, удосконалення методичного забезпечення, формування мотиваційної сфери дітей з ООП та експериментальної апробації інноваційних підходів у сфері фізичної культури.

4. ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є наукове обґрунтування та визначення педагогічних умов ефективного використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Така мета зумовлена необхідністю пошуку оптимальних шляхів інтеграції дітей з ООП у навчальний процес, забезпечення їхнього психофізичного розвитку та соціальної адаптації засобами фізичної культури.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію низки взаємопов'язаних цілей, серед яких теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до проблеми фізичної культури в інклюзивній освіті, визначення невіршених аспектів загальної проблеми, що стосуються педагогічних умов організації занять фізичною культурою для дітей з особливими освітніми потребами, окреслення методичних та психолого-педагогічних чинників, які впливають на формування мотивації та залучення дітей до занять,

розробка й обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують ефективність фізичного виховання в інклюзивному середовищі, а також визначення перспектив подальших досліджень, спрямованих на експериментальну перевірку ефективності запропонованих методик та технологій. Таким чином, цілі статті спрямовані на комплексне осмислення проблеми та пошук практично значущих рішень, які сприятимуть удосконаленню інклюзивних практик у сфері фізичної культури та забезпеченню рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Спираючись на численні дослідження з вивчення педагогічних умов використання фізичної культури в інклюзивній освіті, можна стверджувати, що ефективність занять із дітьми з особливими освітніми потребами визначається комплексом взаємопов'язаних чинників. У працях сучасних українських та зарубіжних науковців підкреслюється, що фізична культура виконує не лише освітню, але й корекційно-реабілітаційну та соціалізуючу функцію, а її результативність залежить від створення відповідного педагогічного середовища.

Зокрема, дослідження доводять, що ключовими педагогічними умовами є адаптація навчальних програм до індивідуальних можливостей дітей, використання диференційованих методик та інноваційних технологій, формування позитивної мотивації до занять, а також забезпечення належної підготовки педагогічних кадрів. Важливим чинником виступає створення емоційно сприятливого середовища, яке стимулює активність і сприяє соціальній інтеграції дітей з ООП [4, с. 34].

Узагальнення численних досліджень дозволяє стверджувати, що педагогічні умови використання фізичної культури в інклюзивній освіті мають багатокомпонентний характер і потребують системного підходу, який поєднує теоретичні засади, методичні рекомендації та практичну апробацію. Це створює основу для подальших наукових пошуків, спрямованих на удосконалення інклюзивних практик та

забезпечення рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами.

Так, спираючись на вищезазначене, нами було виокремлено ті педагогічні умови, які забезпечують ефективність використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. До них належать адаптація навчальних програм і завдань відповідно до індивідуальних психофізичних можливостей кожної дитини, застосування диференційованих методик та інноваційних технологій, що дозволяють уникнути перевантаження та сприяють поступовому досягненню освітніх результатів. Важливим чинником є створення позитивного емоційного середовища, яке стимулює мотивацію та активність дітей, а також формує сприятливий психологічний клімат у колективі. Окремої уваги потребує підготовка педагогічних кадрів, здатних реалізовувати інклюзивні практики у сфері фізичного виховання, що передбачає інтеграцію знань із педагогіки, психології та реабілітології. Не менш значущим є забезпечення матеріально-технічної бази, яка дозволяє організовувати заняття відповідно до потреб дітей з ООП.

Враховуючи, що «педагогічна умова» у науковій літературі трактується як сукупність спеціально створених обставин, факторів та засобів, які забезпечують ефективність освітнього процесу та досягнення його цілей; вона виступає своєрідним «мостом» між теоретичними положеннями педагогіки та їх практичною реалізацією, ми визначили наступні педагогічні умови, які забезпечують ефективність використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами [1, с. 46].

По-перше, формування інклюзивної професійної мотивації, що передбачає усвідомлення соціальної значущості діяльності вчителя фізичної культури як агента позитивної соціалізації, розвиток емпатії, толерантності та етичної відповідальності через рефлексивні практики, аналіз життєвих кейсів, участь у волонтерських ініціативах та соціальних проєктах.

По-друге, опанування теоретико-методичних засад інклюзивної фізичної культури, зокрема знання типології порушень розвитку, психофізичних особливостей дітей з ООП, методик адаптації фізичних вправ,

ігор та рухових активностей відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти, а також розуміння принципів диференціації та індивідуалізації навчального процесу.

По-третє, адаптація навчальних програм і завдань до індивідуальних можливостей дітей з ООП, що включає розробку варіативних модулів, використання гнучких форм організації занять, застосування спеціальних засобів та обладнання, а також створення умов для поступового досягнення освітніх результатів без перевантаження.

По-четверте, формування позитивного емоційного середовища, яке стимулює мотивацію та активність дітей, передбачає використання ігрових методів, інтерактивних технологій, створення атмосфери підтримки й довіри, що сприяє соціальній інтеграції та розвитку комунікативних навичок.

По-п'яте, підготовка педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному середовищі, яка включає інтеграцію знань із педагогіки, психології та реабілітології, набуття практичних навичок адаптації фізичних вправ, формування інклюзивної компетентності та готовності до співпраці з асистентами вчителя, психологами та батьками дітей з ООП [2, с. 112].

І нарешті, забезпечення матеріально-технічної бази, що відповідає потребам дітей з ООП, передбачає використання спеціалізованого обладнання, адаптованих спортивних снарядів, доступного простору для занять, а також створення безпечних умов для фізичної активності, які сприяють розвитку рухових навичок та формуванню позитивного ставлення до фізичної культури.

Таким чином, виокремлені педагогічні умови становлять цілісну систему, спрямовану на підвищення ефективності фізичного виховання в інклюзивному освітньому середовищі та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників навчального процесу.

Виокремлення зазначених педагогічних умов, які покликані забезпечити ефективне використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, дозволило нам перевірити їх практичну значущість та вплив на якість освітнього процесу. Зокрема, було здійснено аналіз того, наскільки адаптація навчальних програм і завдань відповідає індивідуальним можливостям дітей, чи сприяє формування

позитивного емоційного середовища підвищенню мотивації до занять, а також чи забезпечує підготовка педагогічних кадрів належний рівень інклюзивної компетентності. Окремо було досліджено ефективність використання диференційованих методик та інноваційних технологій у процесі фізичного виховання, а також роль матеріально-технічної бази у створенні безпечних і доступних умов для занять.

З метою перевірки ефективності виокремлених педагогічних умов використання фізичної культури у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами було організовано педагогічний експеримент, що мав комплексний характер і включав констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

На констатувальному етапі здійснено визначення вихідного рівня рухової активності, мотивації та соціальної інтеграції дітей з ООП, а також проведено аналіз готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі та оцінку матеріально-технічної бази закладу освіти. Це дозволило окреслити вихідні умови та проблемні аспекти, які потребували корекції.

На формувальному етапі було впроваджено комплекс педагогічних умов, серед яких: формування інклюзивної професійної мотивації педагогів; опанування теоретико-методичних засад інклюзивної фізичної культури; адаптація навчальних програм і завдань до індивідуальних можливостей дітей; створення позитивного емоційного середовища; підготовка педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному середовищі; забезпечення відповідної матеріально-технічної бази. Заняття фізичною культурою проводилися з використанням адаптованих методик, інтерактивних технологій та диференційованих форм організації навчальної діяльності.

На контрольному етапі здійснено повторне вимірювання рівня рухової активності, мотивації та соціальної інтеграції дітей, а також проведено порівняння результатів експериментальної та контрольної груп. Аналіз отриманих даних засвідчив позитивну динаміку у розвитку рухових навичок, підвищенні інтересу до занять фізичною культурою, формуванні

комунікативних умінь та зниженні рівня соціальної ізоляції дітей з ООП.

Критеріями ефективності виступали: зростання показників фізичної витривалості, координації та сили; підвищення рівня мотивації до занять; покращення соціальної інтеграції та комунікативних навичок; підвищення професійної готовності педагогів до реалізації інклюзивних практик.

Вибірку становили учні закладів загальної середньої освіти (Ларжанської ліцей Саф'янівської сільської ради Ізмаїльського району, Ізмаїльська гімназія №10 з початковою школою, Ізмаїльська гімназія №9 з початковою школою, Український ліцей з поглибленим вивченням іноземних мов імені Т.Г. Шевченка, м. Ізмаїл Одеської області), які навчаються в інклюзивних класах та мають різні категорії особливих освітніх потреб. До експериментальної групи було залучено дітей молодшого та середнього шкільного віку (7–13 років), що характеризуються різним рівнем психофізичного розвитку та потребують адаптації навчальних програм з фізичної культури. Контрольну групу склали учні аналогічного віку, які займалися за традиційними програмами без спеціально виокремлених педагогічних умов.

Загальна кількість учасників дослідження становила 60 учнів: 20 школярів – експериментальна група, 40 школярів – контрольна. Такий розподіл забезпечив можливість порівняння результатів та виявлення впливу запропонованих педагогічних умов на рівень рухової активності, мотивації та соціальної інтеграції дітей з ООП.

Вибірку експериментального дослідження становили діти з особливими освітніми потребами різних категорій, що забезпечило репрезентативність та комплексність отриманих результатів. Зокрема, 20 % учасників мали порушення опорно-рухового апарату, 15 % — порушення слуху, ще 15 % — порушення зору, 30 % дітей характеризувалися затримкою психічного розвитку, а 20 % — розладами спектра аутизму. Усі діти навчалися в умовах інклюзивних класів, де поряд із ними здобували освіту їхні ровесники без ООП, що створювало природне середовище для соціальної інтеграції. Участь у дослідженні була добровільною та погодженою з батьками

й педагогами, що забезпечувало етичність проведення експерименту. Для достовірності результатів враховувалися індивідуальні психофізичні особливості кожної дитини, що дозволило отримати об'єктивні дані щодо ефективності виокремлених педагогічних умов у процесі фізичного виховання в інклюзивному освітньому середовищі.

Реалізація виокремлених педагогічних умов на етапах експериментального дослідження дала змогу простежити їхній вплив на якість освітнього процесу, рівень рухової активності, мотивації та соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, а також підтвердити системний характер і практичну значущість комплексного застосування мотиваційних, методичних, організаційних, емоційних, кадрових та матеріально-технічних чинників у сфері інклюзивної фізичної культури.

Так, на початковому етапі дослідження було здійснено визначення вихідного рівня рухової активності, мотивації та соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Паралельно проведено аналіз готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі та оцінку матеріально-технічної бази закладу освіти. Реалізація педагогічних умов на цьому етапі передбачала формування інклюзивної професійної мотивації педагогів шляхом анкетування та інтерв'ю, діагностику їхніх знань щодо типології порушень розвитку та методів адаптації фізичних вправ, а також аналіз чинних навчальних програм з метою визначення їх відповідності індивідуальним можливостям дітей. Особлива увага приділялася спостереженню за взаємодією учнів у класі та визначенню рівня психологічного комфорту, що дозволило окреслити вихідні умови для подальшої роботи.

На другому етапі відбувалося безпосереднє впровадження виокремлених педагогічних умов у практику занять фізичною культурою. Формування інклюзивної професійної мотивації педагогів здійснювалося через тренінги, рефлексивні практики та обговорення життєвих кейсів, що сприяло розвитку емпатії та толерантності. Опанування теоретико-методичних засад забезпечувалося проведенням семінарів і майстер-класів, спрямованих на ознайомлення педагогів із методиками

адаптації фізичних вправ та ігор. Адаптація навчальних програм і завдань реалізовувалася через розробку варіативних модулів, використання гнучких форм організації занять та застосування спеціальних засобів і обладнання. Формування позитивного емоційного середовища забезпечувалося впровадженням інтерактивних технологій, ігрових методів та створення атмосфери підтримки й довіри. Підготовка педагогічних кадрів включала практичне відпрацювання навичок адаптації фізичних вправ та співпрацю з асистентами вчителя, психологами й батьками. Матеріально-технічна база була доповнена адаптованими спортивними снарядами та облаштованим простором для занять, що гарантувало безпечні умови фізичної активності.

На завершальному етапі здійснювалося оцінювання результатів впровадження педагогічних умов та порівняння показників експериментальної і контрольної груп. Формування інклюзивної професійної мотивації педагогів перевірялося повторним анкетуванням та аналізом змін у їхньому ставленні до інклюзивної практики. Опанування теоретико-методичних засад оцінювалося через перевірку рівня засвоєння знань та умінь педагогів щодо адаптації програм і вправ. Адаптація навчальних програм і завдань аналізувалася за результатами навчальної діяльності дітей, що дозволило визначити відповідність завдань їхнім можливостям. Формування позитивного емоційного середовища оцінювалося через аналіз змін у мотивації та активності учнів, а також спостереження за рівнем їхньої соціальної інтеграції. Підготовка педагогічних кадрів перевірялася за показниками професійної компетентності та готовності до подальшої роботи в інклюзивному середовищі. Матеріально-технічна база оцінювалася з точки зору ефективності використання обладнання та його впливу на результати дітей.

У якісному аспекті спостерігалось підвищення інтересу дітей з особливими освітніми потребами до занять фізичною культурою, формування позитивного ставлення до рухової активності, покращення комунікативних навичок та зниження рівня соціальної ізоляції. Створене позитивне емоційне середовище сприяло розвитку мотивації й активності, а педагоги

продемонстрували зростання інклюзивної компетентності та готовність до використання адаптованих методик у співпраці з асистентами, психологами та батьками.

Матеріально-технічне забезпечення занять дозволило організувати безпечні умови та підвищити ефективність фізичного виховання.

На початку експерименту було зафіксовано низький рівень інтересу дітей з особливими освітніми потребами до занять фізичною культурою. Значна частина учнів демонструвала пасивність, обмежену мотивацію та недостатнє позитивне ставлення до рухової активності. Комунікативні навички перебували на початковому рівні, що супроводжувалося проявами соціальної ізоляції та труднощами у взаємодії з ровесниками без ООП. Емоційне середовище у класах характеризувалося нейтральністю або навіть напруженістю, що знижувало ефективність навчального процесу. Педагоги на старті експерименту мали недостатній рівень інклюзивної компетентності, обмежені знання щодо адаптації фізичних вправ та методик роботи з дітьми різних категорій ООП. Матеріально-технічна база закладів освіти була частково застарілою, не повністю відповідала потребам дітей, що ускладнювало організацію безпечних і доступних занять.

Наприкінці експерименту якісні показники суттєво покращилися. У дітей спостерігалось підвищення інтересу до занять фізичною культурою, формування позитивного ставлення до рухової активності, розвиток комунікативних навичок та зниження рівня соціальної ізоляції. Створене позитивне емоційне середовище сприяло розвитку мотивації й активності, а педагоги продемонстрували зростання інклюзивної компетентності та готовність до використання адаптованих методик у співпраці з асистентами, психологами та батьками.

Матеріально-технічне забезпечення занять було оновлене та доповнене адаптованими спортивними снарядами, що дозволило організувати безпечні умови та підвищити ефективність фізичного виховання.

Кількісні результати порівняння підтвердили позитивну динаміку: рівень рухової активності дітей з ООП зріс у середньому на 25 %; мотивація до занять фізичною культурою підвищилася на 30 %;

показники соціальної інтеграції (участь у групових іграх, комунікативна активність) зросли на 20 %; рівень професійної готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі підвищився на 35 %; ефективність використання матеріально-технічної бази оцінена на рівні +40 % у порівнянні з початковим станом.

Зіставимо результати контрольної (КГ) та експериментальної групи (ЕГ) у цілісному аналізі.

У контрольній групі (КГ) спостерігалися лише незначні позитивні зміни, що пояснюється природним розвитком дітей у процесі навчання та відсутністю системного впровадження виокремлених педагогічних умов. Рівень рухової активності зріс не більше ніж на 5–7 %, мотивація залишалася на середньому рівні з підвищенням у межах 5–10 %, показники соціальної інтеграції покращилися лише на 5 %, а професійна готовність педагогів до роботи в інклюзивному середовищі зросла на 7–10 %. Матеріально-технічна база залишалася практично незмінною, без суттєвих удосконалень.

В експериментальній групі (ЕГ) результати засвідчили значну динаміку розвитку. Рівень рухової активності зріс у середньому на 25 %, мотивація до занять фізичною культурою підвищилася на 30 %, показники соціальної інтеграції збільшилися на 20 %, а професійна готовність педагогів до роботи в інклюзивному середовищі зросла на 35 %. Ефективність використання матеріально-технічної бази підвищилася на 40 % завдяки впровадженню адаптованих спортивних снарядів та облаштуванню доступного простору для занять.

Отже, комплексна реалізація виокремлених педагогічних умов у ЕГ забезпечила якісні та кількісні зміни, які значно перевищують показники КГ. Це підтверджує їхню практичну значущість та доцільність впровадження у систему інклюзивної фізичної культури, оскільки саме вони створюють умови для підвищення ефективності освітнього процесу, розвитку рухових навичок, формування мотивації та соціальної інтеграції дітей з ООП, а також професійного зростання педагогів.

Окремо вважаємо доцільним зауважити і на поведінковому аспекті дітей з особливими освітніми потребами, який став важливим

індикатором ефективності реалізованих педагогічних умов. У процесі експерименту було відзначено поступову трансформацію поведінкових проявів: від початкової пасивності, невпевненості та схильності до ізоляції — до активності, комунікативної відкритості та готовності до співпраці з ровесниками.

На початкових етапах експерименту поведінка дітей характеризувалася низьким рівнем включеності у навчальний процес, униканням групових завдань, підвищеною тривожністю та потребою у постійній підтримці з боку педагога. Проте завдяки створенню позитивного емоційного середовища, використанню ігрових методів та диференційованих завдань поступово формувалася впевненість у власних силах, зростала мотивація до участі у фізичних вправах.

На завершальному етапі експерименту поведінкові особливості дітей набули якісно нових характеристик: вони демонстрували ініціативність, активність у групових іграх, готовність до взаємодії та співпраці, а також емоційну врівноваженість. Зниження проявів тривожності та підвищення рівня самоконтролю стали свідченням того, що педагогічні умови не лише сприяли розвитку рухової активності, але й позитивно вплинули на соціально-поведінкову сферу учнів.

Доведення ефективності визначених педагогічних умов у межах експериментального дослідження стало можливим завдяки цілеспрямованим і системним діям учителів фізичної культури, які забезпечили комплексну реалізацію мотиваційних, методичних, організаційних, емоційних, кадрових та матеріально-технічних чинників. Саме їхня професійна діяльність, спрямована на адаптацію освітнього процесу до потреб дітей з особливими освітніми потребами, підтвердила практичну значущість запропонованої моделі інклюзивної фізичної культури.

У цьому контексті доцільно детально розглянути дії вчителів фізичної культури під час дотримання педагогічних умов у межах дослідження, адже саме вони стали ключовим чинником досягнення позитивних результатів.

1. *Формування інклюзивної професійної мотивації.* Учителі фізичної культури

активно працювали над створенням позитивного ставлення до інклюзивної практики. Вони проводили мотиваційні бесіди з учнями, застосовували методи морального заохочення, підкреслювали значення фізичної активності для кожної дитини незалежно від її можливостей. Важливим було формування атмосфери підтримки, де кожен учень відчував свою цінність.

2. Опанування теоретико-методичних засад. Педагоги систематично підвищували власну компетентність: відвідували семінари, тренінги, майстер-класи, знайомилися з методиками адаптації фізичних вправ для дітей з різними категоріями ООП. Вони вивчали сучасні науково-методичні матеріали, щоб забезпечити відповідність занять індивідуальним можливостям учнів.

3. Адаптація програм і завдань. Учителі коригували навчальні програми, добирали вправи з урахуванням психофізичних особливостей дітей. Вони створювали варіативні комплекси рухових завдань, застосовували диференційований підхід, пропонували альтернативні способи виконання вправ, щоб кожна дитина могла досягти успіху.

4. Формування емоційного середовища. Педагоги активно використовували ігрові методи, інтерактивні технології та вправи на співпрацю. Вони створювали атмосферу довіри й підтримки, де діти відчували себе захищеними та мотивованими. Особлива увага приділялася розвитку комунікативних навичок і зниженню соціальної ізоляції.

5. Підготовка кадрів. Учителі співпрацювали з асистентами вчителя, психологами та батьками, що забезпечувало комплексний підхід до навчання. Вони відпрацьовували практичні навички адаптації фізичних вправ, обмінювалися досвідом та брали участь у колективних обговореннях результатів.

6. Використання матеріально-технічної бази. Педагоги забезпечували доступність спортивного інвентарю, застосовували адаптовані снаряди та обладнання, облаштовували простір для занять відповідно до потреб дітей з ООП. Вони контролювали безпеку під час виконання вправ, створювали умови для комфортної участі кожного учня.

Отже, узагальнюючи результати проведеного експериментального

дослідження, можна стверджувати, що реалізація виокремлених педагогічних умов забезпечила комплексний позитивний вплив на освітній процес у сфері інклюзивної фізичної культури. Вона сприяла підвищенню рівня рухової активності дітей з особливими освітніми потребами, формуванню їхньої мотивації до занять, покращенню соціальної інтеграції та розвитку комунікативних навичок. Паралельно відбулося зростання професійної компетентності педагогів, які опанували сучасні методики адаптації навчальних програм і завдань, а також забезпечили ефективне використання матеріально-технічної бази. Отримані якісні та кількісні результати підтверджують практичну значущість запропонованої моделі та доводять, що саме системна діяльність учителів фізичної культури є ключовим чинником успішної реалізації інклюзивних педагогічних умов.

Результати дослідження засвідчили, що реалізація виокремлених педагогічних умов у процесі інклюзивної фізичної культури забезпечила комплексний позитивний вплив на розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Було доведено, що системна діяльність учителів фізичної культури сприяла підвищенню рівня рухової активності, формуванню стійкої мотивації до занять, покращенню соціальної інтеграції та комунікативних навичок учнів.

Крім того, результати підтвердили зростання професійної готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, що проявилось у здатності адаптувати навчальні програми та завдання відповідно до індивідуальних можливостей дітей. Важливим чинником стала й модернізація матеріально-технічної бази, яка забезпечила безпечні та комфортні умови для занять.

Таким чином, дослідження довело практичну значущість визначених педагогічних умов, адже їх комплексна реалізація сприяла не лише фізичному розвитку дітей з ООП, але й формуванню позитивного емоційного середовища, соціальної інтеграції та професійного зростання педагогів.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Результати проведеного дослідження засвідчили сформований запит педагогічної спільноти на системне впровадження інклюзивних умов у процес фізичного виховання як невід'ємної складової освітньої діяльності. Переважна більшість учителів фізичної культури усвідомлюють власну роль у формуванні культури рівних можливостей та визнають необхідність постійного професійного вдосконалення у сфері роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Висловлена підтримка інтеграції інклюзивних компонентів у навчальні програми, у тому числі на рівні закладів загальної середньої освіти та спеціалізованих установ, свідчить про готовність педагогів до участі у процесі інституціоналізації інклюзивної освіти у сфері фізичної культури. Розвиток інклюзивної практики, зокрема через підготовку вчителів як провідників цінностей доброчесності, рівності та відповідальності, може розглядатися як важливий чинник відновлення гуманістичних засад освіти.

Виявлено, що наявні освітні програми мають переважно інформаційно-ознайомчий характер, орієнтований на базові методичні та організаційні аспекти, тоді як практичні, диференційовані й технологічні питання адаптації фізичних вправ залишаються недостатньо висвітленими. Значна частина педагогів не має системного досвіду роботи з дітьми різних категорій ООП, що зумовлено нерівномірною активністю освітніх закладів і

відсутністю узгодженої міжінституційної взаємодії. Учителі виявляють готовність до переходу від традиційних лекційно-інформаційних форматів до інтерактивних, цифрових і практико-орієнтованих методів навчання, що відповідає сучасним тенденціям розвитку освітнього середовища. Це узгоджується з наявними дослідженнями: традиційні формати виявилися менш результативними порівняно з інтерактивними та практико-орієнтованими заняттями.

Отже, використання цифрових технологій, гейміфікації, онлайн-курсів і тренінгових форматів може розглядатися як стратегічний напрям модернізації інклюзивної освіти у сфері фізичної культури, який забезпечує формування сталих соціальних, етичних і поведінкових компетентностей у педагогів та учнів.

Отримані результати підтверджують, що ключовими чинниками підвищення ефективності інклюзивної освіти є поєднання державної підтримки, нормативного закріплення та розвитку кадрового потенціалу вчителів з одночасним впровадженням інноваційних методик навчання. Створення єдиної, структурно узгодженої системи інклюзивної фізичної культури з урахуванням міжнародних стандартів дозволить забезпечити стале формування професійних, соціальних і етичних компетентностей фахівців галузі освіти та сприятиме зміцненню культури рівних можливостей в українському суспільстві.

Література

1. Борисенко Л. Л. Фізична культура як інклюзивне середовище. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 грудня 2018 р.). Лисичанськ. ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету», 2018. С. 45–48. URL: <https://surl.li/bjjpqt>
2. Каменшук Т. Д., Слободяник Д. О. Вплив адаптивної фізичної культури на розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Наукові праці Вінницької академії безперервної освіти. Вінниця, 2022. С. 112–115. URL: <https://surl.li/njspsoa>
3. Маринич В. Л., Когут І. О. Інклюзивність у дискурсах освіти та фізичної культури і спорту: національний вимір // Спортивна медицина. 2022. № 1. С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32652/spmed.2022.1.75-80>.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с. URL: <https://surl.li/cktxly>
5. Ярмола Н. А., Коваль-Бардаш Л. В., Компанець Н. М., Квітка Н. О., Лапін А. В. Діти з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі : навч.-метод. посіб. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с. URL: <https://surl.li/tjzoez>

References

1. Borysenko L. L. Physical culture as an inclusive environment. Materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (December 12, 2018). Lysychansk. VP "Lysychansk Pedagogical College of Luhansk National University", 2018. P. 45–48. URL: <https://surl.li/bjjpqt>
2. Kamenshchuk T. D., Slobodyanyk D. O. The influence of adaptive physical culture on the development of children with special educational needs. Scientific works of the Vinnytsia Academy of Continuing Education. Vinnytsia, 2022. P. 112–115. URL: <https://surl.li/njspsoa>

3. Marynich V. L., Kohut I. O. Inclusiveness in the discourses of education and physical culture and sports: national dimension // Sports Medicine. 2022. No. 1. P. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32652/spmed.2022.1.75-80>
4. Myronova S. P. Pedagogy of inclusive education: teaching and methodical manual. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, 2016. 164 p. URL: <https://surl.li/cktxly>
5. Yarmola N. A., Koval-Bardash L. V., Kompanets N. M., Kvitka N. O., Lapin A. V. Children with special educational needs in the general education space: teaching and methodical manual. Kyiv: Mykola Yarmachenko Institute of Special Educational Needs of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020. 208 p. URL: <https://surl.li/tjozoe>

Abstract

RUBAN Asia

Izmail State University of Humanities

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF EFFECTIVE USE OF PHYSICAL EDUCATION IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The issue of effective use of physical culture in working with children with special educational needs (SEN) is one of the key areas of modern pedagogy, which combines humanistic values and practical tasks of inclusive education. Ukraine, integrating into the European educational space, is increasingly aware of the need to create pedagogical conditions that ensure the full development, socialization and integration of each child, regardless of their individual characteristics. At the stage of primary and basic general secondary education, physical culture is not only a means of physical development, but also a powerful tool for the formation of social competencies, emotional stability and communication skills. The purpose of the study is to theoretically substantiate and practically prove the effectiveness of pedagogical conditions for using physical culture in working with children with special educational needs. Methods – analysis of scientific sources, generalization of pedagogical experience, observation of students' educational activities, comparative analysis of experimental work results. It was established that compliance with certain pedagogical conditions (formation of inclusive motivation, mastery of theoretical and methodological principles, adaptation of programs and tasks, creation of a positive emotional environment, training of personnel and use of material and technical base) contributes to increasing the level of motor activity of children with SEN, development of their communication skills, formation of self-confidence and reduction of anxiety level. Team games and adapted exercises create conditions for cooperation, mutual support and responsibility, which ensures positive socialization of students. An important factor is the professional readiness of physical education teachers to individualize and differentiate the educational process, which requires deep knowledge in the field of special pedagogy and psychology. Effective use of physical education in working with children with special educational needs requires a comprehensive and interdisciplinary approach, which involves the cooperation of teachers with psychologists, defectologists, speech therapists, doctors and parents. Such interaction provides a synergistic effect, contributes to the formation of social and behavioral competencies and creates conditions for the harmonious development and integration of children into the educational environment.

Keywords: *organizational and methodological principles, physical education, children with special educational needs, inclusive education, socialization, adaptive physical education, professional competence of the teacher.*

Стаття надійшла до редакції 24.10.2024 р.